Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

AMALIENBORG

2. Del.

HISTORISK-TOPOGRAPHISK BESKREVEN

VED

O. C. NIELSEN,

CASSERER, TOPOGRAPH.



ARNOLD BUSCK

KJØBENHAVN

1925

AMALIENBORG

2. Del.

HISTORISK-TOPOGRAPHISK BESKREVEN

VED

O. C. NIELSEN,

CASSERER, TOPOGRAPH.

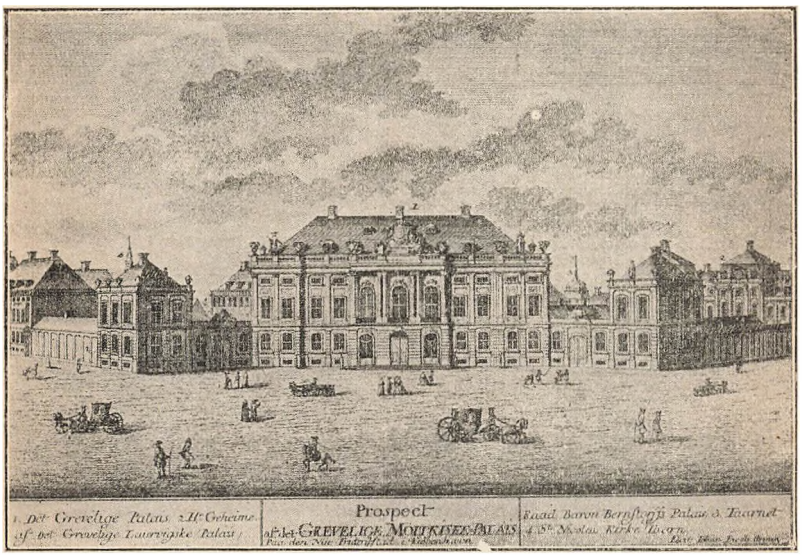

ARNOLD BUSCK

KJØBENHAVN

1925

AMALIENBORG

Amalienborg, der sædvanlig kaldtes Dronningens Have, gav Anledning til, at Rosenborg kaldtes Kongens Have som Modsætning, hvilken Benævnelse formodentlig skriver sig fra Christian den Femtes Tid. Man kunde den Gang køre igennem Amalienborg og Rosenborg Haver, thi det fortælles, at Christian den Femte i Januar 1696 en Morgen først gik i Staldene, derfra sin sædvanlige Tur til Tøjhuset, hvor han lod sig sætte over til Broen ved Amalienborg (nu Kvæsthusbroen), hvor han satte sig i en Chaise og kørte igennem Amalienborg og Rosenborg Haver til Jægersborg.

Men Aarene gik, uden at det blev til noget med Slottet, og i sit Testamente af 1698 skriver Christian den Femte, at han grundet paa Krigsuroligheder og andre besværlige Conjuncturer, er bleven hindret i at lade et nyt Slot opbygge, men da han dog gærne ser, at hans Forehavende, til den kongelige souveraine Regerings Ære og Anseende, kunde fuldbyrdes, recommenderer han til „Vorisz kiere Søn" at optage hans Tanke.

Christian den Femtes Amalienborg Drømme skulde dog ikke gaa i Opfyldelse under Sønnen, Frederik den Fjerde, der vel havde samme Lyst som Faderen til at bygge et nyt Residensslot, men han var uenig med sin Fader om dets Beliggenhed. Han ønskede nemlig at

blive paa det historiske Sted paa Slotsholmen, og vilde bevare den gamle Rede, hvortil saa mange af Landets dyrebareste Minder knyttede sig.

Saaledes kom da den store og kostbare Grund omkring det ødelagte Sophie Amalienborg til at henligge ubenyttet, Haven forfaldt og det Hele frembød i lange Tider et formeligt Uføre; mellem Blancogade og Toldboden var Grundene sumpede, paa sine Steder endog klar Sø, Mindet om den skrækkelige Begivenhed skræmmede Folk fra Stedet.

Endnu i 1701 stod der en Del Bygninger, saaledes nævnes baade Modelhuset, Skriverstuen, Sukkerbageriet, Køkkenet, Grotten, Porthuset, en Mængde Smaahuse, ialt 38, der for en Del lejedes ud og blev længe staaende. Nogle af disse Vaaninger var indrettet i den gamle, islandske Reberbane, som Sophie Amalie havde erhvervet sig tilligemed dennes Grund.

Allerede Aaret efter Branden var Pladsen bleven omgiven af en Mur og bag denne laa de forkullede Ruiner og hældende Mure. Kirken, som var gaaet uskadt ud af Katastrophen, blev strax efter Slotsbranden taget i Brug til Garnisonens Gudstjenester, og den blev først nedrevet i 1697, da Materialier fra denne og de brændte Amalienborg Bygninger skulde anvendes ved Opførelsen af den paatænkte, nuværende Garnisons Kirke (Den Herre Zebaoths Kirke), og hvorom udgik følgende kongelige Befaling, den 20de Septb. 1697:

„Rente cammerets tilforordnede.

„C. 5. Vor synderlig gunst tilforn. Vide maa j, at „vi til een garnisons kirkes opbyggelse i voris etc. „Kiøbenhafn allernaadigst haver skiencket oc givet „alle de materialier af kaaber, steen, tømmer oc alt „andet, hvad nafn det oc have kand, som ved kirkens „paa Amalienborg oc dend derpaa stødende bygning „des afbrydelse deraf baade ind- oc udvendig kand „komme. Thi er voris etc., at j saadan anordning giø„rer, at naar fornefnte kirke paa Amalienborg oc dend

„derpaa stødende bygning bliver afbrudt, alle de deraf „kommende materialier, som før er meldt, vorder strax „paa os elskelig hr. Hans Schack til Stoltzenborg, „Prolvitz, Blankensee oc Dorn, ridder, voris general „lieutenant af infanteriet, commandant i bemelte Kiø- „benhafn oc citadellet Friderichshafn oc oberste over „et regiment til foeds, hans ansøgning til forberørte „Garnisons kirkes bygnings fornødenhed følgagtig. „Dereffter j eder etc. Befalendis etc. Skrevet etc.
„ Friderichsborg dend 20 septembris 1697.
Dipl. 7/515.

Grundstenen til Garnisons Kirke blev lagt i 1703 og Kirken indviet i 1706.

Den 4de April 1727 udgik kgl. Anordning i Anledning af den store Mængde Urenlighed, der havde samlet sig i Graven omkring Amalienborg Have:

„Havne commissionens tilforordnede i Kiøbenhavn.
„F. 4. Vor synderlig bevaagenhed tilforn. Eftersom „for os allerunderdanigst er bleven andraget, hvor- „ledes formedelst den forseelse, der meenes at maa „være ved den schlamkiste, som er anlagt for at tage „imod u-reenligheden fra de Nyboder, som igien skal „have sit udløb udi graven omkring Amalienborgs „hauge, skal samme grav nu saaledes med mudder „og ureenlighed være opfyldt, at det er at befrygte, „at den deraf staaende onde stank skal foraarsage „sygdom og svaghed iblandt de der omkring boende „jndbyggere, saa er hermed vores etc., at j med hver „andre til sammen træder og ey alleene i øyesyn „tager bemelte schlamkiste for at udfinde, hvad feil „derved kand være, som saadan ureenligheds formee- „relse udi graven haver foraarsaget, men end og „alvorligen seer derhen, at samme vorder remederet „og forandret, saaledes at ureenligheden kand have sit „udfald igien og den der værende onde stank vorder „dempet, samt ellers schlamkisten at anlegges og ind-

„rettes paa den maade, at u-reenligheden, som kommer
„fra de Nye boeder, herefter ikke opfylder graven
„omkring Amalienborgs hauge, men paa andre dertil
„beqvemme stæder vorder givet sit udløb. Dermed etc.
„ Friderichsberg slot den 4 aprilis anno 1727.
Dipl. 8/706.

Efter den store Bybrand i 1728 førtes uhyre Kvantiteter Grus ud paa det ubenyttede Amalienborg Terrain, og i denne Tilstand henlaa det store Areal, indtil Frederik den Fjerde i 1729 besluttede at benytte Terrainet til en Lysthave og en Mønstringsplads for Garnisonen; Pladsen blev derved delt i 2 Dele, hvoraf den mindre blev indrettet til Have og den større til Exercerplads. Haven laa nærmest Byen, Mønstringspladsen nærmest Toldboden. Pladsen var saa stor, at 6 Batailloner her kunde gøre deres Exercits og Evolutioner. Paa Haven ofredes der meget, saaledes blev der forskrevet fra Holland saa mange unge Linde og Ypern, som behøvedes, og der ansattes en Mand, som forstod sig paa at opelske slige Træer.

Alle Ruiner blev bortfjærnet, de sumpede Arealer blev opfyldt og tværs over Pladsen i hele dens Bredde, paa Grænseskellet mellem Haven og Mønstringspladsen, opførtes en lang Række Staldbygninger, Køkkener, Orangerihuse, Buegange og andre lave Bygninger med en ejendommelig, ottekantet Pavillonbygning i Midten, dækket af en Kuppel med Lanterne. I Pavillonen, hvorfra der var Udgang til begge Sider, fandtes en høj ottekantet Sal og i fire lavere tilstødende Bygninger ligesaa mange Smaacabinetter, hvortil der var Adgang fra Salen.

Fra Salen i 1ste Etage nød Frederik den Fjerde Udsigten over Havnen, Haven og Pladsen, hvor Militsen indøvedes. Haven skildres af Thurah som:

„meget stor, sirlig og vel indrettet, smykket med en
„Del kunstige og fortræffelige Billeder, hvoriblandt
„billigen regnes tvende Stykker af hvidt Marmor, nem-
„lig Orpheus og Euridice af den berømte Florentiner

„Johan Baratta, en Mercurius af forgyldt Kobber, de „fire Aarstider af hvidt Marmor, de fire Elementer „af Bly m. m., som alle fortiene af en Kiender nøie „at betragtes.

Hele Anlægget kaldtes Amalienborg, skønt der endnu ikke var noget Slot.

Christian den Sjette besteg Tronen i 1730. Han og hans Dronning var de mest pragtelskende, der nogensinde har beklædt en Trone, og da Sophie Amalienborg jo forlængst var brændt, havde Kjøbenhavn ingen Kongebolig, stor nok og flot nok, at byde dem. Det af Frederik den Fjerde opførte Frederiksberg Slot maatte derfor indtil videre fungere som kongelig Residens, og Kronprinsen tog Bolig i Palaiet i Kalleboderne, der fra den Tid benævnes Prinsens Palais.

I Christian den Sjettes Tid blev Amalienborg Have, efter Datidens Smag, yderligere forskønnet med Springvand, de kongelige Navnetræk i Buxbom og med stive, klippede Træer.

I 1746 døde Christian den Sjette, og Problemet, et nyt Amalienborg, var stadig ikke løst, og blev det heller aldrig paa den Maade, som man oprindelig havde tænkt sig, hvorimod det lykkedes Frederik den Femte, ved hele Amalienborg Arealets Omforandring og Bebyggelse, at faa opført de fire Adelspalaier omkring Frederiks Pladsen, de nuværende Amalienborg Palaier, der saaledes oprindelig var Privatslotte, men senere gik over til at blive Kongeboliger.

I Anledning af den oldenborgske Kongestammes 300 Aars Jubilæum i 1749, besluttede da Frederik den Femte at bortskænke Amalienborg Have med hosliggende Mønstringsplads til Byggegrunde, idet han fandt, at han ikke paa en bedre og smukkere Maade kunde fejre Jubilæet for den oldenborgske Stammes glorværdige Regering end ved at genoptage den gamle Plan og bringe den til Udførelse i ny Form. Derved vilde Byen tillige

kunde faa en Udvidelse, som den haardt trængte til, thi der var stadig Mangel paa Lejligheder, og der kunde ikke være Tale om at faa luftet ud til Gavns i de smalle Gader og Stræder, før der var givet Beboerne Mulighed for at sprede sig noget mere. Der skulde her, efter den tagne Bestemmelse, opstaa en ny, storartet, fornem Bydel, og Tidens Ævne for Composition i de allerstørste Forhold fik snart en værdig Opgave ved Oberstlieutenant Eigtveds udarbejdede Plan til Bebyggelsen saavel som Tegningerne til Husene i det nye Amalienborg Kvarter, officielt kaldet Frederiksstaden, efter Kongen.

Enevoldskongens Residensstad trængte til et Kvarter, der kunde være Udtryk for hans ophøjede Majestæt, og Staden fik nu denne store og betydelige Udvidelse, der kan sættes i Klasse med Frederik den Tredjes Opfyldning og Bebyggelse af Frederiksholms Kvarteret.

I 1749 blev der taget fat paa Opfyldningen af Kanalen eller Grøften, der begrænsede Amalienborg Have ud til Sanct Annæ Plads og Bredgade, hvilket skete med Gaderenovation, men endnu i 1772 var der Levninger af den, thi Rahbek omtaler i sine Erindringer paa Sanct Annæ Plads en Rendesten, som han faldt i, da den var for bred til at skræve eller springe over; der var vel en Bro derover, men den kunde han ved Aftenstid ikke faa Øje paa. Sanct Annæ Plads blev reguleret og fik sin nuværende Skikkelse. Arealet var længe ikke særlig pyntelig, saaledes havde Tømmermester Jegind, der ejede Stedet paa Hjørnet af Amaliegade, et Plankeværk og en Sidebygning af Bindingsværk med en halv Sten for Tømmeret ud til den „uden Anvisning eller Tilladelse, ja stik imod den kgl. Forordning", og hinsides Toldbodgade ud til Havnen laa Tømmerpladserne og længere ude i Nærheden af Toldboden den kgl. Saugmølle.

Tømmerpladserne var indrettet her i 1707. Tømmerhandlerne, som hidtil havde haft deres Oplagspladser paa begge Sider af Frederiksholms Kanal bag Slottet, fik i 1703 Befaling til at finde et andet Sted, efterdi deres

Stabler af Tømmer og Dæler ikke blot medførte Brandfare, men var til „Kiørselens og Fartens mærkelig Hindring". Tre Aar efter var alt dog endnu ved det gamle, thi Tømmerhandlerne vægrede sig ved at bruge Pladserne mellem Kvæsthuset og Toldboden, som var bleven dem anvist. De blev dog tilsidst nødt til at give efter, og i en Aarrække blev nu hele Terrainet her reguleret. 5 af Tømmerpladserne nærmest Kvæsthuset tilhørte Havnecommissionen og var udlejet, een tilhørte Staden og anvendtes til Brændemagasin, medens Resten ejedes af Private.

Da Rescriptet om Amalienborgs Bebyggelse udkom i 1749, havde man ikke i Sinde strax at flytte Tømmerpladserne; der var da kun Tale om at erhverve de nødvendige Grunde til de paatænkte Tværgader ud til Havnen, men snart opdagede man, at Tømmeroplagene var farlige for den kongelige Flaade og derfor maatte fjærnes. Muligvis ønskede man heller ikke deres Beliggenhed i den aristokratiske Bydel og fik et godt Paaskud, da der i 1753 ved en Visitation paa Raadmand Klitgaards Plads forefandtes 6 Foustager Tjære og et Stenkulsoplag tæt op til Plankeværket. Der herskede imidlertid stor Uenighed om, hvor man i Fremtiden skulde anvise Tømmerhandlerne Pladser. Magistraten foreslog først Kongens Materialgaard ved Frederiksholms Kanal eller Appelbyes Reberbane paa Christianshavn, men da ingen af disse Steder kunde undværes, anbefalede den en Plads ved Kalkbrænderiet uden for Øster Port eller i Dronningens Enghave, nuværende Tivolis Grund. Da disse Forslag heller ikke vandt Bifald, henledte den Opmærksomheden paa „Grønland", den store aabne Plads ved Kastellet, og paa „den Plads paa Hjørnet af Sølvgaden, hvor Enkedronningens Køer græsse", senere Sølvgades Kaserne. Man rejste imidlertid nye Indvendinger, og tilsidst blev der nedsat en stor Commission med Kjøbenhavns Commandant General Numsen i Spidsen, som skulde afgøre Spørgsmaalet. Man var dog stadig i Vilderede med, hvor

de nye Tømmerpladser skulde ligge, og det gjorde ikke Opgaven lettere, at Kongen i Maj 1755 tilkendegav Commissionen, at de skulde lægges saaledes, at Byen blev udvidet og større, og at det, der udfyldtes, kom inden for Byens Volde.

Den 30te Maj 1755 blev det endelig bestemt, at Tømmerpladserne skulde anlægges bag Dronningens Enghave ved Opfyldning ud i Stranden, og der blev strax taget fat paa det store Arbejde under Ledelse af Oberst Gedde. Opfyldningen, Bolværkerne og Indhegningen bekostedes af den kongelige Casse og Udgiften beløb sig til ca. 68000 Rdl.

Længe før de nye Tømmerpladser i 1760 var færdige, blev der truffet Anstalter til at rydde de gamle. Man stødte her paa mange Vanskeligheder, thi Ejerne havde ikke Lyst til at fortrække, ja, det siges rentud, at de „bleve tvungne dertil mod deres Villie". Man kunde ikke komme til Enighed med dem om Afstaaelsessummerne, og tilsidst havde Regeringen ingen anden Udvej end at lade en Taxationscommission udarbejde en formelig Taxt. Kongen maatte betale henved 46000 Rdl. for de gamle Tømmerpladser, hvori dog hverken Stadens eller Havnecommissionens var medregnet; for en enkelt Plads, Raadmand Klitgaards, paa hvilken der stod anselige og kostbare Bygninger, betaltes et Extratillæg af 3000 Rdl. Den 31te Juli 1756 afholdtes der Auction over alle Skure, Bygninger og Plankeværker, som strax skulde nedbrydes, ved hvilken Lejlighed den kongelige Saugmølle ved Toldboden ogsaa forsvandt.

Den 12te Septb. 1749 udgik det kgl. Rescript, hvi ved Frederik den Femte bortskænkede Haven og Mønstringspladsen til Byggegrunde, og den 30te Octb. ved Jubelfesten for den oldenborgske Stamme blev Pladsen indviet af Sjællands Biskop.

Det blev den 15de Septb. 1749 og 19de Janr. 1750 ved trykte Placater, gennem Magistraten bekendtgjort, at Lysthavende kunde faa Grunde paa dette Sted:

„som er meget bekvemt for Negotierende at bebo,
„da det ligger nær ved Havnen og Toldboden, og
„saaledes ikke lidet kan kontribuere til Kommercien
„at facilitere og befordre, bortset fra at Bebyggelsen
„vilde blive til Nytte og Zirat for Staden."

Kongen gav her sin Adel, Stormænd og Rigmænd en ypperlig Lejlighed til at bygge storladent, og det blev derfor ogsaa i udpræget Grad en aristokratisk Bydel, beboet af Adelsmænd, Hoffolk og Embedsmænd, og ikke et Handels- og Forretningskvarter, som i Rescriptet forudsat.

De, som vilde opføre Huse, skulde bekomme Pladsen til fri Ejendom og desuden 30 Aars Indkvarteringsfrihed fra Begyndelsen af Aaret 1751 til Udgangen af 1780 — de 4 store Palaier endog til „evig Tid" — og enhver fik Tilladelse til efter eget Forgodtbefindende at opføre sit Hus paa 2 eller 3 Etager og anbringe Portene midt paa Facaden eller paa Siderne, som de selv vilde. Tømmerhandlerne, som havde deres Oplag i Nærheden, skulde have Fortrin ved Valget af Grunde, men hvis de ikke strax meldte sig, skulde enhver, af hvad Stand han end var, have Frihed til at tegne sig og derpaa efter Orden udvælge Byggeplads. Naar Valget var sket, blev Pladsen strax den Paagældendes Ejendom, dog at han skulde lade sig meddele Adkomst og siden bygge inden 5 Aars Forløb. Skete dette ikke, var Retten fortabt „hvis da ikke:

„uformodentlige og vidrige Tilfælde havde været hin-
„derlige."

Kongen var meget omhyggelig for det nye Kvarters Ydre og befalede, at ingen Bygning maatte paabegyndes, før han havde set Tegningen; den af Kongen, over hele Pladsen, approberede Tegning skulde i alle Maader følges, Egaliteten fornemmelig observeres, og til yderligere Sikkerhed blev en stræng kongelig Ordre om Egaliteten ved Bygningerne i August 1751 oplæst i Tømmermestre-

nes, Murmestrenes, Stenhuggernes og Gibsernes Laugsforsamlinger af Oldermændene; alle Bygninger til Gaden skulde være af Grundmur og Vinduerne med en vis Anseelse og Højde og være i lige Linie og Flugt. Geheimeraad, Greve Moltke havde Overopsyn, medens Stadsbygmester Banner Matthiesen paasaa, at alt blev opført nøje efter Tegningerne.

Paa Magistratens Opfordring til Lysthavende om at indtegne sig for Byggegrunde meldte der sig 24 Personer, hvoriblandt en Del ansete Folk som Geheimeraad v. Osten, Etatsraad Borgmester Holmsted, Agent Andreas Bjørn, Agent Wewer og Kjøbmand Iselin. De fleste var dog Tømmerhandlere, ogsaa nogle Fabrikanter, en Urtekræmmer, en Hørkræmmer osv., men længe varede det ikke, før Speculationen rørte sig, idet nogle af de indtegnede Personer strax faldt fra og andre afstod deres Grunde, før de kom til at bygge, medens atter andre byggede og derpaa solgte Ejendommene.

Store Vanskeligheder frembød det nye Kvarters Vandforsyning samt Bortledningen af Spildevandet, thi Grundene var lave og opfyldte, bagved laa Store Kongensgade og det tæt befolkede Nyboder, fra hvilket Vandfaldet maatte ledes over Amalienborg til Havnen, idet man var fast bestemt paa at afskaffe en gammel Kloakrende, som havde sit Udløb tæt inden for Toldboden og havde gjort Havnen betydelig Skade. Det var den oprindelige Plan, at alt Spildevandet fra denne Egn, saavel som fra den nye Frederiksstad, skulde føres til Hukken ved Kvæsthuset, hvorfor det vilde være forholdsvis let at standse Mudderet og den anden Urenlighed, før den fandt Vej til Havnen, men det blev fundet ugørligt at nøjes med eet Afløb, hvorfor et andet blev indrettet gennem Blancogade og over det senere Almindelig Hospitals Grund. Det var en dyb stinkende Grøft, lukket for Enderne med Porte; under Amaliegade og Toldbodgade førtes den naturligvis som en muret tillukket Rende.

De Førstbyggende, som for at have Fred, maatte indhegne deres Pladser, skulle have billig Erstatning, for Skillerums Plankeværkerne, af dem der byggede senere. En Grund med 30 Alens Facade til Gaden var „en hel Plads", men hvis nogen vilde opføre større og vidtløftigere Bygninger, kunde han faa 2 à 3 Pladser. Paa den anden Side kunde de, der syntes, at en hel Plads var for stor, nøjes med en halv Plads eller med Tredjedelen af 2. Da der formodentlig vilde udkræves Pilotage paa Grunden, thi den var lavtliggende, skulde de Byggende nyde fri Indførsel paa alle de fra Udlandet kommende Materialier, en Indrømmelse, der blev saa stærkt misbrugt, at Regeringen tilsidst saa sig nødsaget til at skride ind, og 21de Aug. 1751 sendte Rentekammeret den Meddelelse til Magistraten, at der paa Grund af de stedfundne Snyderier ikke mere kunde blive Toldfrihed paa Mursten, Tagsten og andre Sten fra Udlandet, efterdi saadant lige saa godt kunde faas i Hans Majestæts egne Riger og Lande; hvad Tømmeret angik, skulde der saavidt muligt bruges norsk Tømmer, og Indbyggerne maatte være betænkt paa i Fremtiden at aflægge Ed paa, at det fra Udlandet indførte virkelig var blevet employeret til deres Bygninger, og endelig blev det:

„til desto mere Kommodité for dem, der etablerede „sig i denne Del af Staden"

lovet, at der:

„skulde blive bygt en Kirke i Nærværelsen."

Den 3die Octb. 1749 havde Kjøbenhavns Kommune faaet Skøde paa Amalienborg Have og Exercerpladsen, dog at Kongen reserverede sig de store Grunde, paa hvilke de fire Palaier omkring den store Plads skulde bygges.

Det var oprindelig Meningen, at der foruden Frederiksgade skulde anlægges 4 andre Aabninger eller Gader til Stranden, men det skete ikke. I Virkeligheden blev Amaliegade kun overskaaren af Frederiksgade, længere

mod Nord af en smallere Gade, Fredericiagades Forlængelse, og af en tredie Gade, som ingensinde fik Navn og nu forlængst er forsvunden; den var beplantet med Træer og løb fra Hjørnet af Norgesgade og Toldbodvejen i lige Linie til Vandet og afskar hele den yderste Trekant af Kvarteret.

Begejstringen i Kjøbenhavn over det nye, flotte Kvarter var naturligvis stor, og lagde sig allerede for Dagen i 1751, da den senere Generalfiskal Frederik Vilhelm Wivet skrev:

Ja, se Amalienborg, hvor hun emailleres,
Hvordan hun Træer har med Huse tusket om,
Med hvilke herlige Paladser hun stafferes,
Hvor hun til Borgerret ved Kongens Naade kom.
Gaar man paa Pladsen, man da falde maa i Staver,
Og blive ganske i sin Sjæl og Sind forrykt,
Thi hvor der saas ifjor de store dybe Graver,
Der finder man i Aar Hoteller blive bygt.

Toldbodgade bestod af lutter 5½ Alen høje Plankeværker, der afsluttede Grundene, hvis Facader laa til Amaliegade, indtil det i 1756 blev paabudt, at alle skulde opsætte Mure af lige og egal Højde. Det var overhovedet forbudt at bygge ud til Toldbodgade, thi skønt Thurah ønskede, at Ejerne skulde have Lov til her at opføre grundmurede Baghuse, Stalde, Remiser, Pakhuse, Lysthuse og lignende Bygninger, hvori der ikke behøvedes Ildsteder, blev det dog nægtet, fordi det vilde være farligt for Flaaden.

Stemningen blandt Indbyggerne, og Regeringens Ulyst til at lade Næringsdrivende brede sig i det nye Kvarter, lagde sig morsomt for Dagen i en Ansøgning af 1754 fra en brav Øltapper Niels Gundersen Lund, hvori han godhjærtet sagde i Andragendet, at han aldrig havde tænkt sig Muligheden af at blive Ejer af en Gaard:

„paa saa deiligt et Sted som Amalienborg".

Nu da dette er sket, var han i Tvivl om, til hvad Brug Gaarden skulde indrettes, men troede dog, at et Ølbryggeri vilde være godt, hvis han kunde faa et Privilegium derpaa. Den stakkels Øltapper fik dog snart at vide, at det ikke er for Svin at komme i Cancelliet. Magistraten kunde i sin Betænkning ikke begribe, at Ansøgeren kunde understaa sig til at fremkomme med saadant Ønske:

„allerhelst da disse Pladser ikke have manglet Lyst-
„havende, siden de næsten alle ere optagne og bort-
„skjødede."

Enden blev, at Øltapperen fik et kort Afslag.

Byggelysten var efterhaanden bleven meget stor, og Byggeriet gik rask for sig, overalt rejste der sig Plankeværker ude i Frederiksstaden, og bag disse steg Huse og Gaarde i Vejret, og ved Frederik den Femtes Død i 1766 var der kun faa ubenyttede Grunde tilbage; de første Byggende var Murmester Niels Engersløw og Tømmermester Peter Rasmussen, som i 1750 opførte 2 Gaarde til Sanct Annæ Plads med 20 Alens Facade til Gaden, nuv. 7 og 9, hvorefter Tømmermester Niels Aagesen og Tømmerhandler Jens Larsen byggede i Amaliegade og Tømmerhandler Jørgen Jegind paa Hjørnet af Amaliegade og Sanct Annæ Plads, nuv. Nr. 15. Det følgende Aar opførte Geheimeraad v. Osten den store Gaard paa Hjørnet af Sanct Annæ Plads og Amaliegade, nuv. Nr. 13, samtidig byggede Justitsraad Lintrup Hjørnegaarden til Norgesgade (Bredgade) og Geheimeraad, Greve Berckentin det Palais, som senere blev det Schimmelmannske. Gaarden ved Siden, nuv. Nr. 30, byggedes ligeledes i 1751 af Toldinspecteur Schumacher.

Den 27de Octb. 1752 lagdes Grundstenen til Bernstorffs Palais paa Hjørnet af Frederiksgade, og er opført af J. H. E. Bernstorff. Efter A. P. Bernstorffs Død i 1799 blev Palaiet købt af Stadsconducteur J. H. Rawert og Tømmermester Hallander. I Begyndelsen af det 19de

Aarhundrede købtes Halvdelen af Commandeur-Capitain St. Andersen Bille, der boede her med den spanske Gesandt Greve Yoldi. Da Arveprinsesse Caroline i 1829 ægtede Arveprins Ferdinand erhvervede de Palaiet, og det var deres Hjem i over et halvt Aarhundrede. Efter hendes Død i 1881 blev Palaiet solgt til Kong Georg af Grækenland. Det afgav en Tid Lokaler i Beletagen for Højesteret, første Møde den 21de Octb. 1884, og Palaiet vandt sidst en vis Berømmelse ved, at Prins Carl, nu Kong Haakon, efter hans Giftermaal i 1896 med Prinsesse Maud, her i Stueetagen havde deres beskedne kjøbenhavnske Hjem.

En af Beletagens Sale har været prydet med 4 store, vævede, pragtfulde Gobeliner, udført 1749 efter Boucher, ifølge usikkert Forlydende Gave fra Kong Ludvig den Femtende til Bernstorff, forestillende Scener fra Mythologien og af hvilke de 2 var over 18 F. lange, ca. 1902 blev de desværre fjærnet.

Ligeledes den 27de Octb. 1752 paabegyndte Geheimeraad, Greve F. L. v. Dehn Opførelsen af sit Palais paa den modsatte Side af Frederiksgade. Det ejedes ved Slutningen af det 18de Aarhundrede af Greve Fr. Reventlow, senere af Hertug Frederik Christian af Augustenborg, der solgte det i 1808; senere har Dronning Louises Broder Prins Frederik af Hessen-Kassel ejet Palaiet, som ved hans Død udstykkedes i Parceller; den sidste solgtes i 1871 til Hornung & Møllers Pianoforte Fabrik, som rykkede ind, efter at der var foretaget Om- og Nybygninger.

Af andre bekendte Mænd, som byggede herude, kan nævnes Urtekræmmernes Oldermand Niels Titken, der havde en anselig Ejendom paa Hjørnet af Norgesgade og Blancogade, samt Generalmajor Thurah, der opførte et mindre Beboelseshus i en stor Have, som fra Titkens Grund naaede helt hen til Frederiks Hospital. I det hele hørte der større eller mindre Haver til alle Ejendommene.

Paa en Del af det nuværende Toldbodterrain, den yderste Trekant af Amalienborg Arealet, som begræn-

sedes af Toldbodvejen og den tidligere omtalte navnløse Gade, som nu er forsvunden samt af Ny Toldbodgade, skænkede Kongen til Indretning af en botanisk Have, for at fremme det botaniske Studium, men vel at mærke som en kongelig, ikke som en Universitetets Have. Amaliegade var imidlertid bleven anlagt og Haven, der var omgiven af en Ringmur, kom saaledes til at ligge paa begge Sider af denne Gades nordøstlige Ende, hvad der ikke viste sig heldigt. Den ene Del laa paa det Sted, hvor nu den store Toldbod-Kontorbygning ligger, og den anden Del, hvor nu den store Rhederibygning har rejst sig ved Siden af det forhenværende Hospital; i Afsnittet nærmest Toldboden laa nogle Bygninger med en Bolig for Urtegaardsmanden, en Forelæsningssal, et botanisk Bibliothek m. m. Haven anlagdes af den senere Udgiver af Flora Danica, den berømte tyske Læge Georg Christian Oeder, som den 6te Maj 1754 fik sin Udnævnelse som Botanicus ved de kongelige botaniske Foranstaltninger, ligesom han fik Bopæl paa det da nybyggede Frederiks Hospital, ved hvilket han tillige var Medicus. Oeder gjorde flere Rejser og nedlagde et stort Arbejde paa Indretningen af Haven, som aabnedes for Publikum i 1763, men det var dog kun den Del af Haven, som laa ved Siden af Hospitalet, thi den anden og større Del naaede aldrig at blive færdig.

Den eneste offentlige Bygning, som fik Plads paa det gamle Amalienborgs Grund var Frederiks Hospital, stiftet af Kongen efter Greve Adam Gottlob Moltkes Tilskyndelse og Raad. Grundstenen blev lagt i Juli 1752 af Kongen selv; paa en vedlagt Kobberplade stod paa Dansk og Latin:

„Den første Sten til det offentlige Hus, som er ind-
„rettet, for at underholde 300 Syge, har Fædrelandets
„fromme Fader, Frederik den Femte, høitideligen
„nedlagt og ladet Bygningen fuldføre."

Bygningerne, som opførtes af Bygningsinspecteur

Georg Daniel Anthon, stod først færdige i Foraaret 1757 og indviedes den 30te Marts s. A. Kl. 10 om Form. i adskillige høje Standspersoners Nærværelse af Hofprædikanten Frederik Qvist med en grundig og lærd Tale. „Den følgende Dag, som var Kongens Fødselsdag, saa man med Forundring, hvorledes mange Syge og Elendige indfandt sig i Hospitalet", med andre Ord: de første Patienter blev da indlagte.

Endnu i 1754 var man ikke kommen saa vidt, at Rendestenene i det nye Kvarter var lagt, hvorfor Kælderne allevegne stod fulde af Vand, og de nye Bygningers Fundamenter blev beskadiget. Magistraten nægtede at have med Sagen at skaffe, den erklærede rentud, at Udgiften hertil, ca. 20,000 Rdl. ikke blot var Stadens Casse uvedkommende, men umulig for den at bestride, da der ikke fandtes mindste Beholdning i den, men den fik da Befaling til at stifte et Laan og betale Renterne. Kongen skulde da med Tiden se at faa Sagen afgjort, at Byen ikke kom i Gæld.

Der blev nu taget ivrigt fat, men da Anlægget omtrent var færdigt, opdagede man, at der ikke var tilstrækkeligt Fald, saaledes at Beboerne incommoderedes derved, hvilket gav Anledning til nye Vanskeligheder og Udgifter.

I 1756 var Stadens Casse „kommen i slet Stand formedelst Vandledningen paa Amalienborg saavelsom dens Opfyldning og Brolægning." Hvad Vandforsyningen angik, blev Vanskelighederne dog lettere overvundne. Kongen tillod nemlig, at der fra den ham tilhørende Pumpevandsrende, den saakaldte Charlottenborg Hovedrende, maatte lægges Ledninger ind paa Amalienborg Pladsen, han vilde selv afholde Udgifterne ved Anlægget, mod at de 60—70 Brugere betalte 40 Rdl. for hver Portion een Gang for alle og 4 Rdl. om Aaret. Anlægget, der fuldførtes i Hast, var imidlertid saa „utaalelig slet", at Vandet allevegne løb ud af Trærenderne eller Opstanderne,

oversvømmede Kælderne og afstedkom Skade, og Forholdet blev først bedre, da den kgl. Fontainemester Beyer var gaaet af i Vrede og var bleven afløst af en ny. Det mærkeligste var dog, at man i 1775 opdagede, at Beboerne paa Amalienborg aldrig havde haft Skjøder paa deres Vandportioner, og at hverken Købesummen eller den aarlige Afgift nogensinde var bleven afkrævet, end sige betalt. Da Pengene ikke lod sig inddrive i Mindelighed, blev de eftergivet, men det hedder i den kgl. Resolution, at „den aarlige Afgift fra 1ste Januar 1775 til rette Tid skal paafordres og erlægges".

Samtiden fandt, at Kjøbenhavn var bleven en overmaade smuk By, hvad der er ret forklarligt, thi ved Amalienborg Arealets Bebyggelse havde den faaet et Kvarter, som ikke alene udmærkede sig ved pragtfulde Bygninger, men ogsaa ved en efter Datidens Begreber storslaaet Ordning af Gaderne.

I Amaliegade opførtes det saakaldte „Gule Palais" i 1764 af Kjøbmand H. F. Bargum efter Tegning af Jardin og købtes 1809 af Kongen. Grunden ejedes 1750 af Tømmerhandler J. Jegind, et derpaa opført Hus ligeledes af ham 1757. Den 28de Juli 1760 tilskjødedes det Skibstømmerleverandeur J. H. Gustmejers Enke, Catharine Sprich og hendes Svigersøn, den ovennævnte Bargum, der 1766 blev Eneejer. Den 18de Decbr. 1775 tilskjødedes Bygningen Grosserer, senere Consul C. F. Busky, hvis Enke Anna Catharine Gad den 8de Janr. 1810 skjødede den til Kongen.

Det indrettedes til Bolig for Arveprinsesse Caroline (der da kaldtes for Kronprinsesse, hvorfor det i længere Tid beholdt Navnet Kronprinsessens Palais), da hun i 1812 blev forlovet med sin Onkel Prins Christian af Hessen, men han døde i 1814. Senere benyttedes det til Indlogering af Fyrster, deriblandt Hertug Vilhelm af Glücksborg (Christian den Niendes Fader) under hans aarlige Besøg, og Prins Henrik af Oranien. 1833 til 35 beboedes det af Christian den Niendes Broder, Prins Vilhelm, fra

1837 af Christian den Niende, først som ugift, fra 1842 som gift, indtil 1865, da han flyttede over i Amalienborg, og fra 1865 af Kronprins Frederik indtil hans Bryllup i 1869.

Senere er det bl. a. blevet beboet af den svenske Konge Carl den Femtende og af den senere russiske Kejser Alexander den Tredje og Prinsesse Dagmar under deres Besøg ved Kongens Sølvbryllup i 1867. Derefter beboedes det af Kongens Brødre, Prinserne Vilhelm og Hans, og fra 1885 tillige af Kongens Søn, Prins Valdemar, efter hans Giftermaal. I Gaarden ligger en gammel, stor Staldbygning og en i 1876—77 opført Bygning med Vognremiser og Functionairboliger.

Midt paa Amalienborg Plads var rejst den majestætiske Statue, der er den herligste, Kjøbenhavn endnu ejer, rent kunstnerisk set. Frederik den Femte rider frem mod den Kirke, hvortil han lagde Grundstenen, og som ligeledes bærer Navn efter ham, med større Ret end efter det Marmor, den alle Dage led Mangel paa. Riget fattedes Penge, som saa mange Gange tilforn, og derfor maatte Kirkens Fuldendelse stilles i Bero; i mere end 100 Aar henlaa den som en Ruin, indtil C. F. Tietgen i vore Dage købte denne og lod Kirken fuldføre, dog ikke som en Marmorkirke. Set fra Amalienborg Plads hæver Frederiks Kirken sig bag den korte Frederiksgade som en pompøs Gigant, der smager lidt af Peters Kirke og anden romersk Højrenaissance.

Tidligere udkommet af samme Forfatter:

„CHRISTIANS KIRKE“

„NYHAVN“

„NIELS HEMMINGSENS GADE“

„KNIPPELSBRO“

„DYVEKES GAARD“

„KJØBMAGERGADE“

„KNABROSTRÆDE“

„VESTERGADE“

„LARSLEJSTRÆDE“

„FARVERGADE“

„HYSKENSTRÆDE“

„KALKEBALLEN“

„STORMGADE“

„BADSTUESTRÆDE“

„JERMERS TAARNET“

„PEDER HUITFELDTS STRÆDE“

KONG FRED. D. 5. RYTTERSTATUE
1. og 2. Del.

„AMALIENBORG“
1. Del.